

„Csak a lehetlent érdemes megpróbálni.”

Svégel Fanni interjúja Pető Andreával, a CEU professzorával

Az elmúlt években a gender studies, a társadalmi nemek tudománya egy marginálisnak számító társadalmi-történeti stúdiumból a kortárs társadalmi viták egyik legfontosabb gyűjtőpontjává vált. Hirtelen mindenkinek lett véleménye olyan kérdésekről, amelyekről korábban szakértők vitáztak szűk fórumokon, jobbára egyetemi előadókban, konferenciákon és szakfolyóiratokban. A tényleges érdeklődést és a párbeszédet szorgalmazó, vitára invitáló, főként civilek által folytatott diskurzussal párhuzamosan a társadalmi feszültségek generálásának szándékos tendenciái is egyre inkább tapinthatóvá válnak azzal, hogy a magyar kormány következetesen a Magyarország előtt álló, leküzdendő problémák egyikeként aposztrofálja a „gender” kérdését, annak meglehetősen konfúz, előítéletekkel terhelt értelmezéseit kommunikálva a lehető legszélesebb társadalmi nyilvánosság felé. Ez a diskurzus mintegy védekező pozícióba szorítja azokat, akik a társadalmi nemek kérdéseiről elméleti, kritikai módon gondolkodnak és társadalomformáló szándékkal karolják fel a kérdést A Közép-európai Egyetem (CEU) Budapestről való elűzése, az ELTE Társadalomtudományi Karán működő társadalmi nemek akkreditált mesterszak betiltása, a homofób „gyermekvédelmi” törvény és a felsőfokú tanulmányokat folytató nők elleni támadások csak a jéghegy csúcsai. Pető Andreával, a CEU professzorával beszélgettünk a tudomány szabadságáról és a nők helyzetéről az illiberális rendszerekben.

2018-ban az Európai Akadémiák (ALLEA) Kulturális Értékteremtésért járó Madame de Staël-díjjal tüntették ki, 2021-ben pedig a stockholmi Södertörn Egyetem díszdoktorává választották. Mindeközben távozni kényszerült Magyarországról az az egyetem, amelynek szinte alapításától munkatársa volt, és amelynek kitüntetett szerepe volt a rendszer-váltás utáni demokratikus átmenetben. Mit jelent ma a demokrácia az oktatásban?

A CEU első alkalmazottainak egyike voltam, mikor 1991-ben megkezdtem az ottani munkám, így nyilvánvalóan erős a kapcsolatom az egyetemmel és annak küldetésével. Amikor azonban állami tulajdonú újságok címlapján kiáltanak ki az állam ellenségének, megpróbálhatsz nem tudomást venni róla, de egyszerűen nem érzed magad tovább biztonságban egy ilyen gyűlölködő légkörben. Ez nem igazán tesz jót a tudományos munkának, így a CEU politikai alapú elűzése óta Bécsben élek és dolgozom. A felsőoktatás olyan lett, mint egy gyár, ez világtrend, és sajnos hihetetlennek tűnik, hogy az, amit tanítunk, bizony, számít és felelősséggel tartozunk érte. Sőt az oktatás tartalma élet és halál kérdése lett. A kockázatvállalás hiánya a felsőoktatásban pedig gyáva és rossz tudományt eredményez.

A magyar felsőoktatás magánosításával az egyetemi oktatói béreket a duplájára emelték, ezért cserébe az egyetemi autonómiát és a tudomány szabadságát kellett beáldozni a kollégáknak. A korábbi, valamennyire átlátható és demokratikus döntési mechanizmusokat az egyszerű politikai lojalitás követelménye váltotta fel. Ugyanazon kollégáknak

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

hasonló érvek vannak az öncenzúrára és az elhallgatásra, mint a kommunizmus idején voltak: „ha én, aki ugye kiváló vagyok, nem csinálom meg, illetve nem vállalom el, akkor jön majd más, aki rosszabb és majd megcsinálja, elvállalja, megírja ő”.

Az antiintellektualizmus az illiberális államok egyik működési módja, amely kétirányú stratégiát alkalmaz: a gyakran kritikus értelmiségiek erőforrásait a hozzájuk hűséges támogatókhoz irányítja, ugyanakkor manipulálja a sebezhető, alul- informált polgárokat, azáltal hogy az egzisztenciális félelmekre hat. Az egyetemeket támadják, és párhuzamos, illiberális egyetemeket és kutatóintézeteket alapítanak, hogy alternatív forrásokat teremtsenek a tudományos minőségbiztosítás és a tudástermelés számára. A tudás létrehozása állampolgári jogból biztonsági kérdéssé változott. Az egyetemek könnyű célpontot jelentenek az illiberálisok számára, akik populista retorikát használnak a tudományba és a tudósokba vetett bizalom aláásására.

Nemrég tüntették ki az Oslói Egyetem Emberi Jogi Díjával, amely kapcsán Ase Gornitzka úgy fogalmazott, hogy Ön az „akadémiai szabadság és az intézményi autonómia félelmet nem ismerő védelmezője”. Többször beszélt arról, hogy milyen támadások érték a munkája és értékrendje miatt. Veszélyes szakma lett a tudomány?

A felsőoktatás valójában kockázatos munkává vált. Volt kolléga, akinek kicserélték az irodájában az ablakot golyóálló üvegre. A támadások több területen is érzékelhetők, de a társadalmi nemek kutatói olyanok, mint a lakmuszpapír. Figyelmeztetek az előttünk álló veszélyre. A genderkutatás kritikus terület, amely a nőmozgalomból, annak társadalomkritikájából, valamint a tudás és a tudástermelés kritikájából nőtt ki és társadalmi változásra törekszik. Amikor 2017. március 2-án egy álnéven bejegyzett felhasználótól angol nyelvű üzenetet kaptam, amely az ördögöt, átkot, valamint a fajtám kiirtását helyezte kilátásba, megrémültem. Ekkor már globálisan zajlott a társadalmi nemek tudománya elleni harc. Az, hogy az academia.edu oldalon valaki regisztrál, majd letölti a mesterséges terheségmegszakítás magyarországi szabályozásának történetéről szóló cikkemet, és a letöltés magyarázataként sátánista verset hagy hátra, minőségileg új volt. Az ilyen üzeneteket hívja Abby Ferber „nyilvános internetes zaklatásnak”. Azaz a fenyegetett személy a közéletben elfoglalt helye miatt válik zaklatás célpontjává, de ez már a magam számára is meglepő módon, észrevétlenül beleépült a mindennapjaimba.

Ez a zaklatás egy új jelenséghez kapcsolódik, amely fenyegeti és megkérdőjelezi a nemek közötti egyenlőséget és a gender studies politikai és tudományos legitimitását. Célpontjai elsősorban tudósok, oktatók, gondolkodók; az elkövető célja pedig a félelem és a bizonytalanság felkeltése, nem pedig a fizikai fenyegetés. A kollégáktól és barátoktól kapott nagyon kedves javaslat, hogy „vigyázzak magamra”, csak azt érte el, hogy elkezdtem attól félni, hogy az én hibám, ha nem vigyázok eléggé magamra. A félelem megeshi a lelket, és eltünteteti körülöttem a levegőt. Amikor elmeséltem az ügyet másoknak a társadalmi nemek tudománya közösségén belül, ők is előjöttek a saját történeteikkel. Ők mind a budapesti társadalmi nemek tudományos közösségének tagjai voltak. A magyar rendőrség nem nyomozott, mert arra nem volt képes, hogy bekérje az academia.edu-tól a felhasználó adatait,

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

aki a mai napig aktív a platformon. Nagyon fontos volt a CEU támogatása, mert rögtön akartak egy testőrt felvenni mellém, de én visszautasítottam, mert nem akartam az életemet a biztonság alá rendelni. És itt érünk el a tágabb kerethez, a fenyegetés okához. Az új jelenség, az antigender-mozgalmak megjelenése és a gyűlöletre alapuló nyilvános beszéd a társadalmi nemek egyenlőségének politikai és tudományos legitimitációját kérdőjelezi meg és olyan élet megélésére kényszerítenek, ami nem a tiéd. Ezért nem kellett a testőr, és nem hagyom, hogy olyan témákról beszéljek, amelyek másoknak fontosak.

Említette, hogy a gender studies alapvetően kritikai tudomány, amelyet az elmúlt években számtalan támadás ért itthon és a nemzetközi térben egyaránt. Mennyire jellemző, hogy történészek társadalomformáló diskurzusokban vesznek részt, kiállást tanúsítanak általuk fontosnak vélt ügyekben, vagy komoly társadalmi ügyeket képviselnek akár aktivistaként is? Mennyire tolerálja a hazai közeg, ha valaki markáns álláspontot képvisel egy-egy ügyben?

Mikor egy MTA doktori bizottság tagjaként azt javasoltam, hogy a szöveges értékelésbe írjuk bele, hogy népszerű stílusban publikál a jelölt az adott témában, akkor a teremben mindenki más egyszerre hördült fel: azt nem lehet, akkor nem tudományos. Alapvető hiba, hogy a történetírást akkor tekintik tudománynak, ha bikk- fanyelven van megírva. Az én szakmám a 2000-es évek elején teljesen lényegtelen szakma volt, de most már szonyú fontosak vagyunk. Alapvető változás következett be, ami nekünk nagy segítség, ennek kapcsán tudunk beszélni olyan kérdésekről, amelyek korábban nem feltétlenül voltak témák. Egy paradigmaváltás tanúi vagyunk, amelynek megértéséhez bevezettük a társadalmi nem mint „szimbolikus kötőanyag” fogalmát. Ez azt jelenti, hogy az illiberális populista szereplők számára a „genderideológia” koncepciója metaforájává vált a jelenlegi társadalmi- gazdasági rendből fakadó bizonytalanságoknak és igazságtalanságoknak. Ez a metafora lehetővé tette, hogy az illiberális aktorok megragadják az emberek elgedettségét az őket körülvevő világgal kapcsolatban, és az egyenlőségi kérdések felé tereljék. Mivel a társadalmi nem és az egyenlőség központi fogalmakká váltak az illiberális mozgalmak számára, számos politikai elemző úgy tekint rájuk, mint a problémák gyökerére. Értelmezésük szerint az illiberális retorika és a fundamentalisták mozgósítása nem más, mint visszacsapás az emancipációs politika, illetve a feminizmus és a szexuális kisebbségek jogai terén eddig elért eredmények ellen, továbbá a rejtett nőgyűlölet előtörése.

Magyarországra is importálták ezt a retorikát, amely egyre intenzívebbé vált a sajtóban és az internetes kommentekben, különösen, miután 2016-ban elindult a magyar nyelvű, államilag finanszírozott társadalmi nemek mesterképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Egy csapásra mindenkinek lett véleménye a sajtóban és a parlamentben arról, mi a társadalmi nemek tudománya, mit tanítanak, melyek a képzési és a kimeneti követelmények. Magyarországon ugyanazokat a gender témájú – legfeljebb elővigyázatosságból más címen futó – kurzusokat most is megtartó kollégák is mondják, hogy soha ennyien nem jelentkeztek az óráikra. A genderellenes támadás a „gender mainstreaming” (a társadalmi nemek a szakpolitikák általi középpontba helyezésének) legjobb eszköze lett. A tiltás

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

politikai lehetőséget teremtett. Rajtunk, a szakmán múlik, hogy ezt a lehetőséget ki tudjuk-e használni, és tudunk-e fontos és releváns dolgokat mondani. Az érdeklődés biztosítva van.

Paradox módon ez a hidegháború is jót tett a szakmának, mert az a gender-ellenesség, ami a putyini Oroszország szoft diplomáciájának eddig sikeres és igen olcsó fegyvere volt, mára szalonképtelen lett. Az Oroszország Ukrajna ellen indított véres háborúja miatt az illiberális internacionálé felbomlott. De ne legyenek illúzióink. Mivel az illiberális erőknek a működtetésén kívül nincs eredeti ötletük, egészen biztos, hogy kitalálnak egy újabb elenségképet, hiszen az életükért és az egzisztenciájukért küzdenek. A feminista politikának épp ezért két feladata van most. Először is önkritikusan választ kell adnia arra, hogy a rendszerváltás óta tartó időszakban miért nem tudott a progresszív politika fősodrába betagozódni, miért maradt meg „mellékletként”. Másrészt képesnek kell lennie a valós társadalmi problémák megfogalmazására érthető nyelven. Az értékharcot a mindennapokban, így a tudományba is beszivárgó pusztító gyakorlatok (árulás, gyávaság, köpönyegforgatás, gyűlölködés, haszonlesés, korrupció) ellenében a mindennapokban kell megnyerni.

Az akadémiai szférában dolgozó nők helyzete nem éppen rózsás. Milyen nehézségekkel kell szembenéznie egy tudományos pályát választó nőnek ma? Hogy látja, milyen módon formálják, akadályozzák a 2020-tól egyre élesebben és egymással összefüggésben jelentkező válságjelenségek – a pandémiától az orosz–ukrán háborún át a gazdasági válságig – különösen a fiatal kutatónők esélyeit a pályán maradásra?

Amikor Novák Katalin az Axióma-videóban meghirdette, hogy a nőknek nem kell magasan kvalifikált, szellemi munkát végezniük, akkor már világos volt, hogy megkezdődött a nők közvetlen kizorítása a magyar felsőoktatásból. Itt azt mondja, hogy nem kell harcolni, hogy majd minden nagyon jó lesz, és nagyon jó, hogy a nők otthon gyereket nevelnek. De ez nem kapcsolódik a magyar realitáshoz. Ez különben az 50-es évek Amerikájából importált elképzelés: a feleség otthon ül a nagy házban, és várja, míg a férj megjön az egyik autóval, miközben a másik autó bent áll a garázsban, amivel ő bevásárolni megy a szupermarketbe, és semmi problémája nincs a számla kifizetésével. Ez a magyar valóságban nem így van. A csökkenő erőforrásokat férfiaknak kell megkapniuk, mint ahogy a numerus clausus is eredetileg a nőket szándékozott kizorítani a magyar felsőoktatásból, csak már akkor se hagytak parlagon egy jó válságot, és gyorsan a zsidókat is meg- regulálták. Most folyik a közvélemény tesztelése és a megkülönböztetés normalizálása. Kíváncsi vagyok, a lányos szülők mit szólnak, hogy gyerekeik életésélyeit megint államilag határozzák meg. Az ÁSZ ún. pink education jelentése után, mely megkérdőjelezte, hogy a női állampolgárok felsőoktatására közpénzt kéne áldozni csendesen bevezették a szóbeli felvételi vizsgát a Semmelweis Egyetemen, amely megint teret ad a nők elleni bűjtött diszkriminációnak.

Ami a kutatói életpálya konkrétumait illeti: ha annyi gombóc fagyaltom lenne, ahányszor egy értekezleten én mondtam valamit, amire senki se reagált, aztán egy férfi kolléga

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

elmondta ugyanazt, és utána elfogadták és ünnepezték, nyithatnék egy fagyaltozót. A felmérésekből az látszik, hogy a nőknek háromszor annyit kell publikálniuk ahhoz, hogy ugyanazt elérhessék, mint férfi társaik. Ehhez jön még a fizetetlen gondoskodó munka, amit a férfi kollégáknak a feleségeik biztosítanak. Az egyik akadémikus férfi kolléga kérdésemre, hogyan tartja rendben az idézettségi listáját, szerény, de magától értetődő mosollyal azt válaszolta: az amúgy szintén sikeres történész felesége csinálja neki ingyen és bérmentve.

Az MTA Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság előző ciklusában javasoltuk, hogy az MTA ne adjon helyet kizárólag férfiakból álló konferenciáknak, és ezt az ajánlást el is fogadták. Az egy másik kérdés, hogy nem tartják be. Most a férfi kollégákon múlik, hogy mikor felkérjük őket és látják, csak férfiak szerepelnek, írjanak a szervezőknek, hogy így nem vállalják el a szereplést. Ha aztán a szervezők a férfiakat is férfiakkal pótolják, akkor nincs más hátra, mint amit én is szoktam csinálni: megírom a szervezőknek, hogy ilyen konferencián nincs módomban részt venni. Jó lenne, ha azok a kollégák, akik már révbe értek és nincs mit veszíteniük, követnék ezt a példát. Ezek a kis, mindennapi hősiességű gesztusok fognak változást hozni.

2010-től a családpolitika egyértelműen „felfelé kedvez” az adóvisszatérítésekkel és a hitelezéssel, miközben a szegénység egyre inkább konzerválódik, az oktatási rendszer szegregálódik, az interszekcionális hátrányok pedig egyre inkább ledolgozhatatlanná válnak. A „családbarátsággal” kampányoló kormány, akkor mégsem minden család barátja?

Az, hogy egy társadalom hogyan kezeli a gyengéket, a különböző strukturális okok miatt megbélyegzetteket, kirekesztetteket, meghatározza az adott társadalom élhetőségét, értékrendszerét, és azt, hogy miként viszonyul az emberi méltósághoz. A jelenlegi magyar uralmi rendszer leírására a polypore-állam meghatározását javasoltuk Weronika Grzebal-skával. A polypore (taplógomba) a fa törzsén élősködik, és semmi mást nem hoz létre, mint újabb polypore-t, nincs önálló léte. A polypore-állam működési módjának egyik jellegzetessége a familializmus. Nem nőpolitikája van, hanem családpolitikája. Az állami szociálpolitika is a családokat, azaz a házasságban élő heteroszexuális párokat támogatja. A magyar nőmozgalom szó- kincse, elvégzendői, cselekvési terve, valamint nemzetközi intézményrendszerbe való beágyazottsága a nők egyetemes jogait védi. A párhuzamos familializmus a nőjogi keretből indult ki, de a nőt mint a szakpolitika célcsoportját helyettesítette a családdal. Ez a fordulat váratlanul és felkészületlenül érte a feministákat. Először is, mert az egyes kormányzati intézkedések, mint például a gyermekgondozási segély melletti munkavégzés lehetősége, amely jelentősen növelte a kisgyermekes nők munkavállalását, széles körben igen népszerűek. A családi adózás, amelynek könyvtárnyi nemzetközi irodalma van arról, hogy mennyire hátrányos hosszú távon a nők számára, szintén népszerű.

A politikában is azt látjuk, hogy nem női témával házalnak, hanem a bizonyos társadalmi nem mint szimbolikus kötőanyaggal. Mert ha a női témával foglalkoznának, akkor mondjuk például a CitizenGO – a legfontosabb nemzetközi lobbiszervezet, amelyik

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

Brazíliaból és Amerikából kapja a pénzét, és Magyarországon is nagyon aktív – nem azért gyűjtene aláírást, hogy az LMBTQ+ emberek ne gyarmatosítsák Magyarországot. Amit nem lehet pontosan tudni, hogy mit jelent, de több mint százezren aláírták. Ehelyett lobbizhatna például azért, hogy legyen Turán gyerekorvos. Magyarországon több mint százezer embernek nincsen háziorvosa, és több tízezer gyereket nem látott orvos. Az illiberális polypore-állam családpolitikája a saját rendszerének, saját klientúrájának a fenntartására szolgál.

Visszatérve a nőket célzó szociálpolitikára: ma leginkább a fizetetlen, gondoskodó munka határozza meg a nők helyzetét. Ez azt jelenti, hogy a nők lényegesen több időt töltenek azzal, hogy a gyerekekre vigyáznak, leckét írnak és tanulnak velük, a gyerekeknek főznek, különböző helyekre, foglalkozásokra, orvoshoz viszik őket – és ugyanígy tesznek az időős szülők esetében is. Ők azok, akik gondoskodnak, akik megpróbálják bepótolni az összeomló egészségügyi rendszer hiányait. Ezt hívják „szendvics generációnak”. Mert a gyerekekről is, meg a saját időszülő szüleikről is ennek a generációnak kell gondoskodnia. Most elkezdődött Magyarországon a főállású anyaság diskurzusa. Ami azt jelenti, hogy fizesse meg az állam azokat a nőket, akik otthon vannak, és teljes állásban a gyerekekre vigyáznak. Ezzel az a fő probléma, hogy a válságban megkezdődik a munkaerő kiszorítása mint a munkanélküliség kezelése. Nagy valószínűséggel a kormánynak az lesz a csodafegyvere, hogy felajánlja ezt a fizetett anyaságot azoknak a nőknek, akiknek különben sem volt olyan magas a fizetése. Fizetett gondoskodó munkát fognak otthon végezni. Ezzel az a probléma, hogy egyrészt nagyon sok pénzbe kerül, másrészt ez a legbiztosabb út az időskori szegénység felé. És az is biztos, hogy valakinek meg kell termelnie azt a pénzt, amit a kormány kioszt.

A családpolitika egyes elemei viszont, igenis támogatják azt, hogy a nők dolgozzanak és karriert építsenek. De ahogyan ezt csinálja, az komoly egyenlőtlenségekhez vezet. Adókedvezmény van, a családtámogatási rendszer munkabér alapú. Tehát nincsen univerzális támogatás, tegyük hozzá: egyelőre, mert ha bekövetkezik a fizetett anyaság, az alanyi jogon járna mindenkinek, hacsak nem kötik előzetes munkavállaláshoz, amivel a népesség nagy részét kizárnák belőle. A családtámogatási rendszernek tehát az a problémája, hogy fogyasztást serkentő rendszer. A magyarországi eladósodottság az elmúlt időszakban borzasztóan növekedett, mert nagyon sokan bevállalták a gyerekeket a pénzért, amiből lakást, illetve autót vásárolnak. Az is biztos, hogy egyelőre nem látni ezeknek a családpolitikai intézkedéseknek a hatását.

Az állami familializmusnak tehát két fontos következménye van. Az egyik, hogy egyes női csoportoknak valóban nőtt a jövedelme és az életminősége a Fidesz-kormányok alatt. Ha egy nőnek választania kell, hogy szinte ugyanannyi pénzért, minden szakmai előremenetel nélkül, kizsigerelő körülmények között munkahelyen dolgozik több óra utazás után, vagy fizetett otthoni, gondoskodó munkát végez, amit legalább szavakban elismernek, akkor világos a döntés. A másik pedig, hogy az illiberális familializmus sajátos szókinccset használ: a nők nem áldozatok, akiket védeni kell, hanem méltósággal rendelkező

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

büszke emberek, akik panasz nélkül és önfeláldozva, egyéni ambíciók nélkül dolgoznak a családjukért. Egy olyan társadalomban, ahol a legbiztosabb hosszútávú női karrierstratégia a „jó parti”, nem szabad azon csodálkozni, hogy az az életstratégia nem olyan népszerű, melyben egy nőtől a munkahelyén elvárják, hogy küzdjön, de bármikor kizsákmányolhatják, zaklathatják. Eközben sokkal alacsonyabb a fizetése, mint a férfi kollégáinak, és ha ezért szót emel, sehonnan sem várhat segítséget. A női időskori szegénységről és kiszolgáltatottságról igen nehéz cukiskodva beszélni.

A Pintér Sándor által szignózott abortuszrendelet-módosítás tiltakozásokat váltott ki. Statisztikai adatokból tudjuk, hogy az abortusz a legnagyobb arányban a szegény, aluliskolázott, fiatal nők körében terjedt el, miközben a fogamzásgátló eszközök drágák, beszerzésük sokszor akadályokba ütközik, használatuk, működésük sokszor nem egyértelmű a nők számára. Ezzel párhuzamosan pedig a kormány lényegében megszüntette a szexuális edukáció lehetőségét az iskolákban, „családi hatáskörbe” utalva azt. Hová vezethetnek ezek a tendenciák és az abortuszt érintő „lopakodó szigorítás”?

A nők teste ismét politikai csatatérre vált. Az Egyesült Államokban az abortuszhoz való jog eltörlésére irányuló projekt része annak a globális kontextusnak, amelyben a konzervatív erők a nők jogait támadják. A reprodukív jogok elleni támadások globálisan nagyon különböző erőket egyesítenek: konzervatív politikai mozgalmakat, vallási fundamentalistákat, illiberális pragmatistákat és Vlagyimir Putyin orosz elnök háborús uszítóit. És sokkal több forog kockán, mint az abortuszjogok: a cél az, hogy a liberális demokráciákkal szemben egy élhető és kívánatos ajánlatot teremtsenek saját támogatóik számára.

Az általános és középiskolában lecsökkent a tankönyvek száma, és ezek köz- pontilag meghatározott tankönyvek, melyek egy nagyon hagyományos nőképet közvetítenek. Harcok voltak a különböző szakmákban akörül, hogy ezt miképpen lehetne befolyásolni. A biológusok csinálták a legjobban, ők csendesen meg tudták akadályozni, hogy kreacionista tankönyvek jöjjenek létre. A művi terhességmegszakítások száma folyamatosan csökken, és a felmérések szerint elsősorban a szegény, kiskorú, illetve már több gyermeket nevelő nők tekintik a mesterséges terhességmegszakítást a születésszabályozás olcsón hozzáférhető egyetlen eszközének. Ezért pedig a megfelelő szexuális oktatás hiánya tehető felelőssé, hiszen a fiatal lányoknak fogalmuk sincs arról, hogy mi történik a testükkel. A civil szervezetek iskolákból való kitiltása, az egyházi oktatás anyagi támogatása és a pedagógusok módszeres megfélemlítése ezt a tendenciát csak fokozni fogja.

A szülés és születésszabályozás témákban jelenleg is fontos szakmai-politikai viták zajlanak. A hálapénzről, a szülészeti erőszakról, azaz a szülő nők jogairól folynak viták a túlmedikalizált, lélektelen és alulfinanszírozott magyar egészség- ügyben. Az abortuszról szóló politikai vitát az amerikai keresztény fundamentalista érveket – mint például a „szív-dobbanás” elvet – Magyarországra importáló, és adófizetők pénzéből támogatott, egyre erősödő abortuszellenes hangok generálják, melyeknek célja a mesterséges születésszabályozás legitimitációjának megkérdőjelezése. Ennek a folyamatnak egy újabb lépcsőfoka a legfrissebb szabályozás-módosítás, amelyet semmiféle társadalmi egyeztetés nem

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

előzött meg. Megelőzte viszont egy olyan, nőjogi szervezetek által észlelt, évek óta tartó gyakorlat, amely a legális abortuszok akadályoztatását célozza. Kérdés, hogy miként reagál erre a szakma és a társadalom, illetve hogyan ültetik át a gyakorlatba azt a „szívhang-rendeletet”, ami nem a szívhangról szól, hanem arról, hogy hogyan lehet a lehető legkisebb kockázattal és befektetéssel a legnagyobb politikai hasznot bezsebelni, persze annak a rétegnek a kárára, akik a legkiszolgáltatottabbak.

Az utóbbi évek egymást követő krízisei mindnyájunkat megviseltek, és nem igazán látszik még a vége. A hétköznaphoz és a munka folytatásához reményre van szükségünk, még-hozzá „radikális reményre”. Mit tehetünk akkor, amikor úgy tűnik, semmit sem tehetünk? A jelen számban magyarul megjelenő kiáltvány – a Cinzia Arruzza, Tithi Bhattacharya és Nancy Fraser tollából származó, a marxista feminizmus által inspirált A 99% feminiz-musa – éppen erre a kérdésre reflektál, felvetve, hogy a változás ereje a nők szerepvállalásában és a valamilyen szempontból marginalizált, háttérbe szorított csoportok összefogásában és az ún. „civil kurázsiban” gyökerezhet. Hogy látja, Magyarországon jelenleg milyen lehetőségei vannak az alulról szerveződő, a társadalom átalakítását célzó mozgalmaknak és szervezeteknek, és milyen szerepet vállalhatnak a nők itthon a „radikális remény” megteremtésében?

A félelmet, különösen annak egy típusát, az „egzisztenciális félelmet”, az utóbbi időben az illiberalizmus és a populizmus különböző formáinak ismételt megjelenésének magyarázatoként használják. Az ember fél az elszegényedéstől, a munkahely elvesztésétől, az alulfinanszírozott egészségügyi rendszer hiányosságai és kockázatai (például kórházi fertőzések) miatti korai haláltól, a magánytól, és a félelem tárgyainak valódi listáját még hosszan lehetne folytatni. De a félelem trükkös érzelem, amelyet Rainer Werner Fassbinder (A félelem megeszi a lelket című film írója és rendezője) nagyon jól ismert. A test részévé válva felemésztja a lelket, és nemcsak az ember cselekedeteit irányítja, hanem a méltósággal megélt életet is lehetetlenné teszi.

Amit hiányolok jelenleg az életemből, az a civil kurázi, vagy az új divatszóval: az ellenálló képesség. Az együttműködés és a megfelelés megvitatása a kollégákkal nehéz kérdés, hiszen erkölcsi dilemma, hogy valaki elvárhatja-e, hogy másvalaki is vállalja azt, amit ő önfeláldozó cselekedetnek érez. Ezek a viták még nehezebbek, mivel a világiárvány az elszegényedés veszélyével és a munkahelyek elvesztésével jár. Mindez egy olyan országban, ahol a cimboraság befolyásolja, hogy ki kaphat munkát, a képzettségére vagy az elért eredményeire való tekintet nélkül. Az ellenérv, hogy valaki pótolhatatlan, vagy akár csak jó szakember, nem működik. Úgy döntöttem, hogy nem fogadok el meghívásokat olyan vitákra, amelyeken csak ketten vesznek részt. Nem akarom, hogy sarokba szorítsanak, ahol csak két lehetőség van az érvelésre: pro és kontra. Az élet ennél bonyolultabb. Megpróbálok a munkámban másfajta nyelvet is használni. Amit tehetünk, hogy a vitákban elkerüljük az ideológiailag terhelt kifejezéseket, amelyeket például Oroszországban vagy az Egyesült Államokban a konzervatív jobboldal használ a gender studies leírására, és ezzel új csoportok felé nyitunk. Beszélhetünk erről értelmesen, beszélhetünk helyette a

„Csak a lehetetlent érdemes megpróbálni”

társadalmi különbségekről és azok okairól, és nem kell belemenni egy értelmetlen iszapbirkózásba, amit éppen azért találtak ki, mert maga az iszapbirkózás a cél.

Néha azonban nagyon világosan kiderül, hogy mi a rossz és mi a jó: vannak pillanatok, amikor ez egyértelművé válik. Mint egy villanás a sötétben. Ha méltó és értelmes életet akarsz élni, nincs más lehetőség, mint azt az életet élni, amit helyesnek tartasz. Ha nem azt tenném, amit teszek, hogyan tudnék tükörbe nézni? Mindenkinek meg kell cselekednie a maga részét: én taníthatok, írhatok és beszélhetek arról, ami történik. Nem vagyunk egyedül, ezt nem szabad elfelejtenünk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a feminista szolidaritás az alapelv. És nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a harc egy maraton, nem pedig sprint. Azért írom a könyveimet és a cikkeimet, mert változást akarok elérni a világban, nem csak azért, hogy tudományos érveket fogalmazzak meg. Azért írom őket, mert fontosnak tartom. És azt akarom, hogy így emlékezzenek rám, mint aki fontos könyveket írt olyan témákról, amiről korábban senki sem beszélt. De azt hiszem, mások úgy írnának le engem, mint akinek látszólag korlátlan energiája van, aki sokat publikál, és akinek mindenről határozott véleménye van. Nehéz idők járnak, de optimista vagyok, mert mi, tudósok még nagyon sokat tehetünk azért, hogy jobba tegyük a világot, ha azt csináljuk, amit egy tudósnaak kell: gondolkodunk és írunk.

Köszönjük a beszélgetést!

A tanulmány korábbi megjelenési helye: *Sic Itur Ad Astra* 77 (2022): 5–13.